

УДК 908

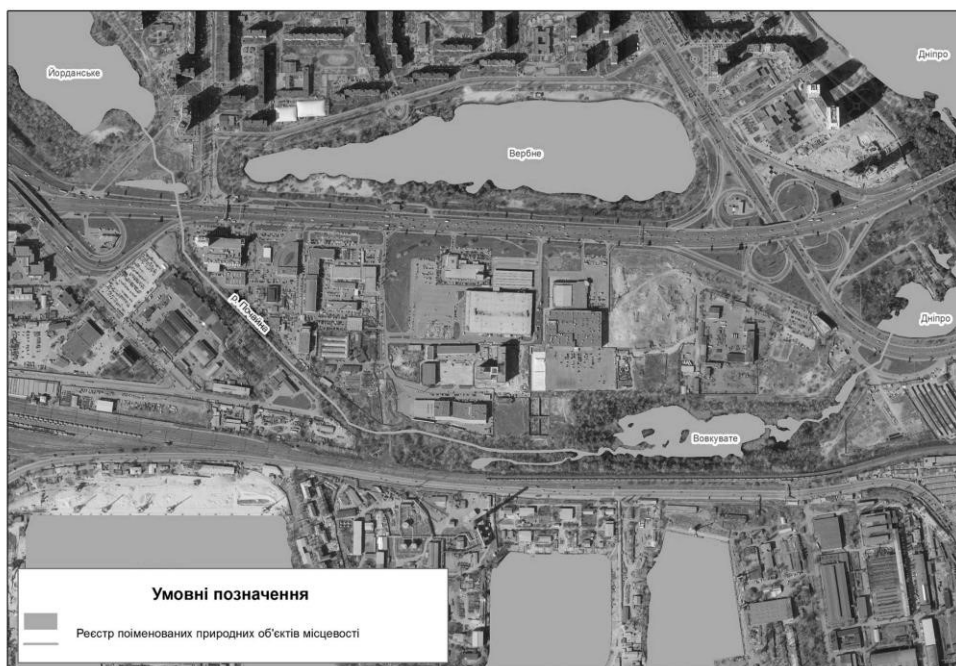
Гончаренко Г. В.
краєзнавець, публіцист,
керівник ГО "Громадський рух Почайна"

РІКА ПОЧАЙНА: АНТРОПОГЕННИ ЗМІНИ РУСЛА ВПРОДОВЖ СТОЛІТЬ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Анотація: Хрестителька Київської Русі річка Почайна [1], дуже змінилася за століття людської діяльності. В тому у неї був свій шлях, не схожий на долю більшості київських річок, заточених в підземні колектори [2]. Річка залишилась на поверхні, але в ній тяжко впізнати велику річку. Ця стаття присвячена змінам, які відбулися з Почайною протягом століть і призвели до сучасного стану.

Ключові слова: Почайна, річка, Київ, русло, канал, озеро, залізниця, гідронамив, Оболонь

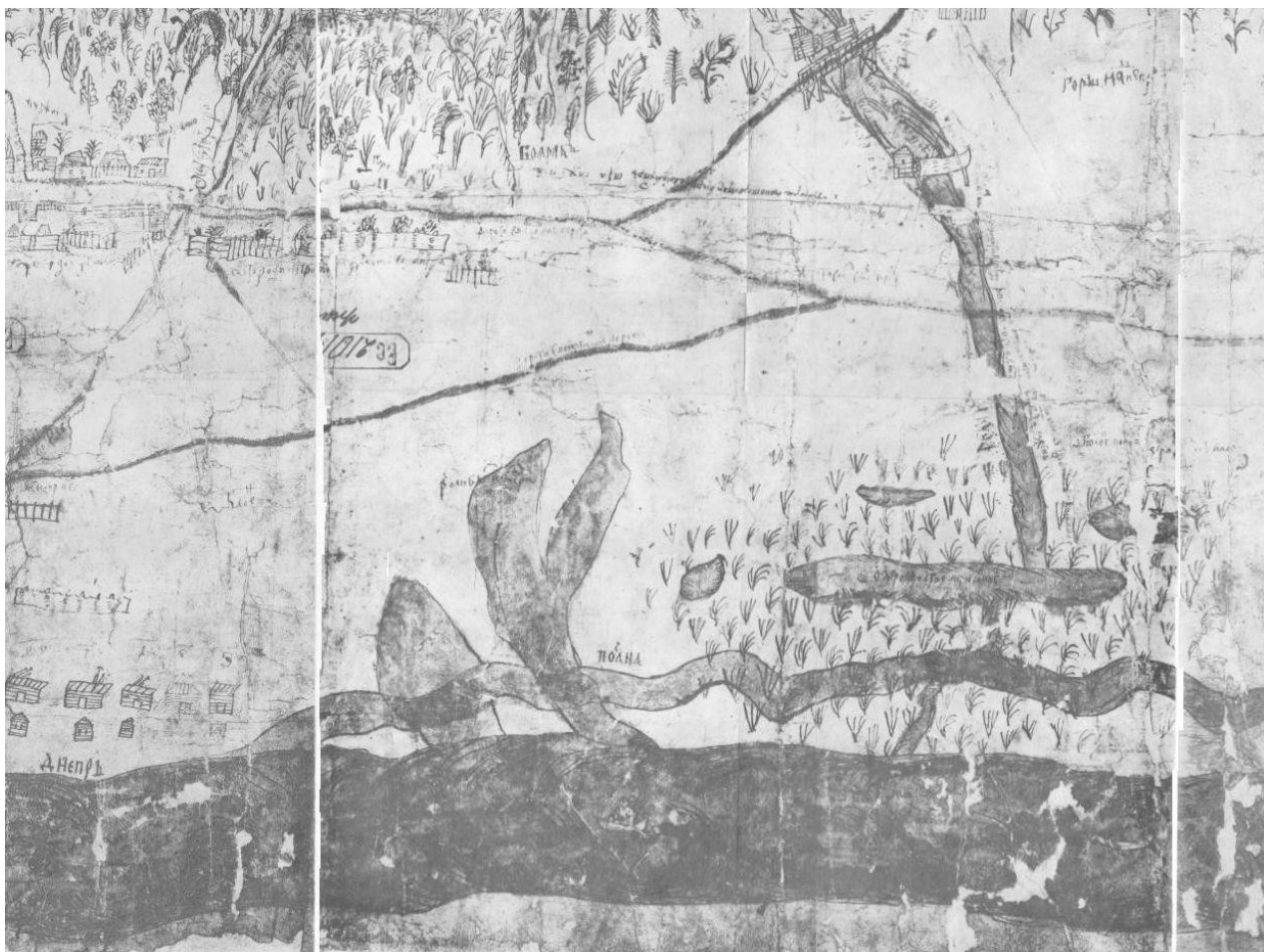
Наразі в розумінні Європейської Водної Директиви, річка Почайна являє собою "істотно змінений водний об'єкт", а її фізичний стан, згідно з висновком Інститута водних проблем і меліорації - це ланцюг озер на Оболоні, по'єднаних один з одним підземними колекторами та річковий канал, який виходить з самого південного озера і впадає в Дніпро в районі затоки Волковата.

Мал.1 Почайна зараз. Викопіювання із Реєстру будинків, вулиць та інших поіменованих об'єктів міста Києва Департамент містобудування та архітектури Київської міської державної адміністрації (Реєстр поіменованих природних об'єктів місцевості).

Цієї весни Почайна повернулася на мапу Києва та офіційно була внесена у Реєстр будинків, вулиць та інших поіменнованих об'єктів на невеличкій ділянці русла довжиною близько 2,3 км. Це річковий канал, що починається біля озера Йорданського поруч з пр. С. Бандери та протікає вздовж залізничного насипу і вулиці Електриків до дніпровського затоки Волковата [3].

Безумовно, ця річка відрізняється від тієї, яка існувала за часів Київської Русі та зображена на старих мапах та планах міста (мал.1-2). Щоб зрозуміти, як саме змінювалася Почайна, потрібно відновити уявлення про її первісне русло та місце впадання в Дніпро.

Мал.2. Почайна біля Києва у 1695 році. Фрагмент карти-плану Києва, складеної підполковником Ушаковим за розпорядженням Петра I. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

Раніше Почайна була великою рікою, що текла з півночі на південь, починаючись десь від Вишгорода та межигірських боліт, через заливні луки Оболоні, омивала Київські гори, Поділ і тільки потім поєднувалася з Дніпром. За іншими джерелами була старицею Дніпра або ж його протокою (рукавом), що відгалужувалася від основного русла між Вишгородом та гирлом Десни. [4]. «Тоді води річки Почайни протікали біля самої гори Київської», - читаємо в

історика XIX століття Миколи Закревського. - «Головна дорога в місто називалася Боричів узвіз, вона круто піднімалася від Почайни повз кріпосний вал, в якому з західної сторони були єдині ворота і перед ними міст» [5].

Інакше кажучи, раніше поруч з Подолом протікала Почайна, а Дніпро був далі на схід. До Києва він підходив лише біля сучасного Пішохідного мосту, де дві річки по'єднувалися. До річи, різні дослідники Києва визначали місце впадання Почайни в Дніпро приблизно однаково: нижче Хрещатика.

Максим Берлінський писав, що раніше Почайна з'єднувалася з Дніпром десь «за Государевим садом і Хрещатицьку урочищем» [6]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0> - cite_note-:0-9 А Микола Закревський зазначав, що в 1814 році гирло було навпроти кузень, що стоять на дніпровському березі нижче Різдваної церкви. Історик та археолог Лебединцев Петро Гаврилович, посилаючись на план м. Києва від 1693, що зберігається в Московському головному архіві Міністерства закордонних справ, писав, що Почайна з Дніпром сходилися декілька нижче Хрещатицького джерела[7]. Тобто у районі сучасної Почтової площі та колони Магдебурзького права — там, де зараз протікає тільки Дніпро.

Справа в тому, що раніше Почайна протікала поряд з Києвом паралельно Дніпру, який був далі від міста і відокремлювався від неї піщаною косою. П. Г. Лебединцев писав, що коса ця «починалася навпроти Борисоглібській вулиці і закінчувалася нижче Хрещатицького джерела», де річки з'єднувалися. За його словами, «навпроти Духівської церкви, що стояла тут, був перекинутий міст з набережної через Почайну на косу, а шлях з коси проти Різдваної церкви звертав на інший міст, влаштований з коси через Дніпро до протилежного чернігівського берегу».

На відомій карті-плані підполковника Ушакова від 1695 року, складеної за наказом Петра I, позначена коса, що відокремлює Почану від Дніпра, а також згадані мости (мал.3). Але XVIII—XIX столітті коса між Дніпром і Почайною покоротшала та звузилася. Починалася вона нижче за Різдвану церкву, в довжину становила близько 60 сажень (128 м), завширшки — 7 сажень (15 м), від Подолу відстояла на 40 сажень (85 м). Таким чином, в XIX столітті ширина русла Почайни ближче до її гирла становила цілих 85 метрів. В 1712 (в інших джерелах 1740 р.) році цю піщану косу розмило у зв'язку з будівництвом судноплавного каналу між Почайною і Дніпром <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0> - cite_note-38. Це був перший приклад втручання в русло Почайни. Канал повинен був полегшити шлях суден, що приходять з Дніпра, у верхів'ї річки: «Для сокращения пути в объезде оной земляной косы прокопан был при повороте Днепра прямо к Притыке канал, куда скоро все течение реки устремилось, и

повремени Днепр, так сказати, поглитив сию Почайну, срезав слабую земляную бывшую между ними преграду. [8].

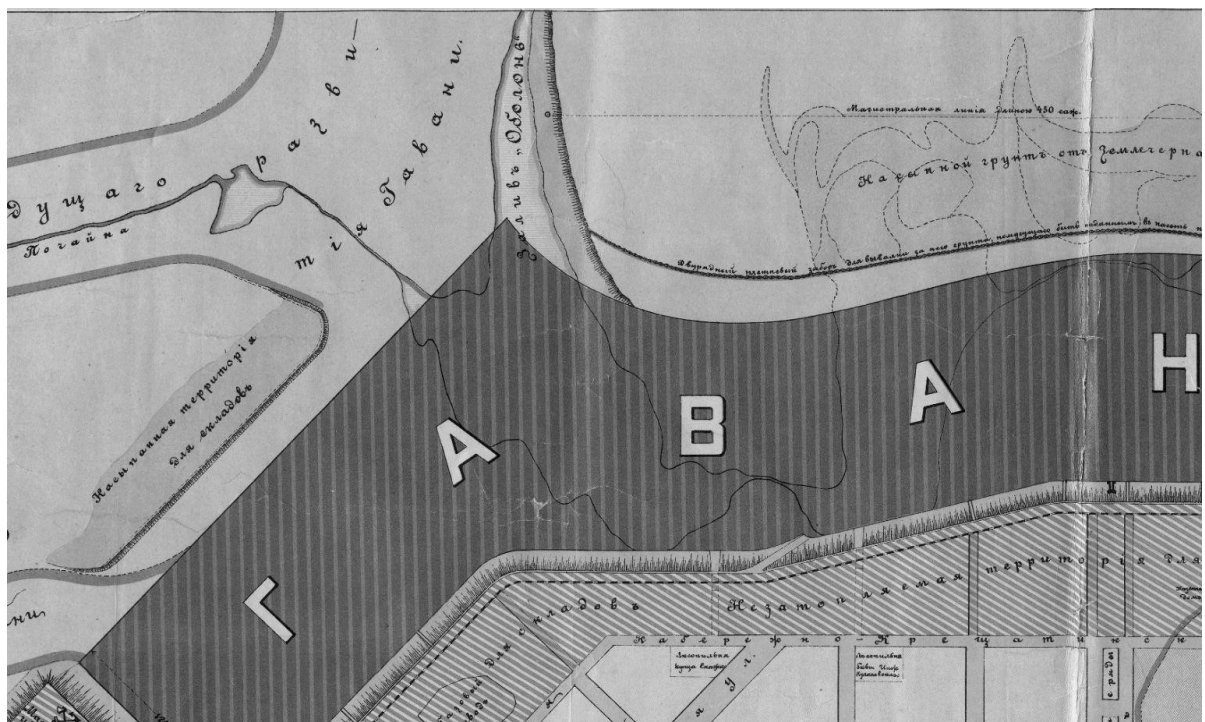
Мал.3. Міст через р. Почайну на косу біля Києва у 1695 році (район сучасної Поштової площі). Фрагмент карти-плану Києва, складеної підполковником Ушаковим за розпорядженням Петра I. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

Коли косу розмило, гирло Почайни перемістилося вище на північ - трохи більше, ніж на сотню метрів - в район сучасної Київської гавані, де на той час була так звана Оболонська затока (мал.4) [9].

На мапі «Планъ Кіевской Гавани и пристаней в Оболонском заливъ р. Днепра, устроенной на средства г. Кіева в 1897-1899 годах по проекту Инженера Максимовича», позначена річка Почайна, що впадає в Оболонський затоку та межі запроєктованої Гавані імператора Миколи II. В результаті масштабних гідротехнічних робіт по влаштуванню нової гавані Оболонську затоку було поглиблено та розширено, до неї приєднана частина історичного озера Чернець (Йорданське), через яке протікала Почайна в районі сучасної Петрівки (мал.5).

Мал.4. Оболонська затока – гирло річки Почайна у XVIII – XIX стт. Фрагмент карти «Планъ города Кіева», складеної 1855 р. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

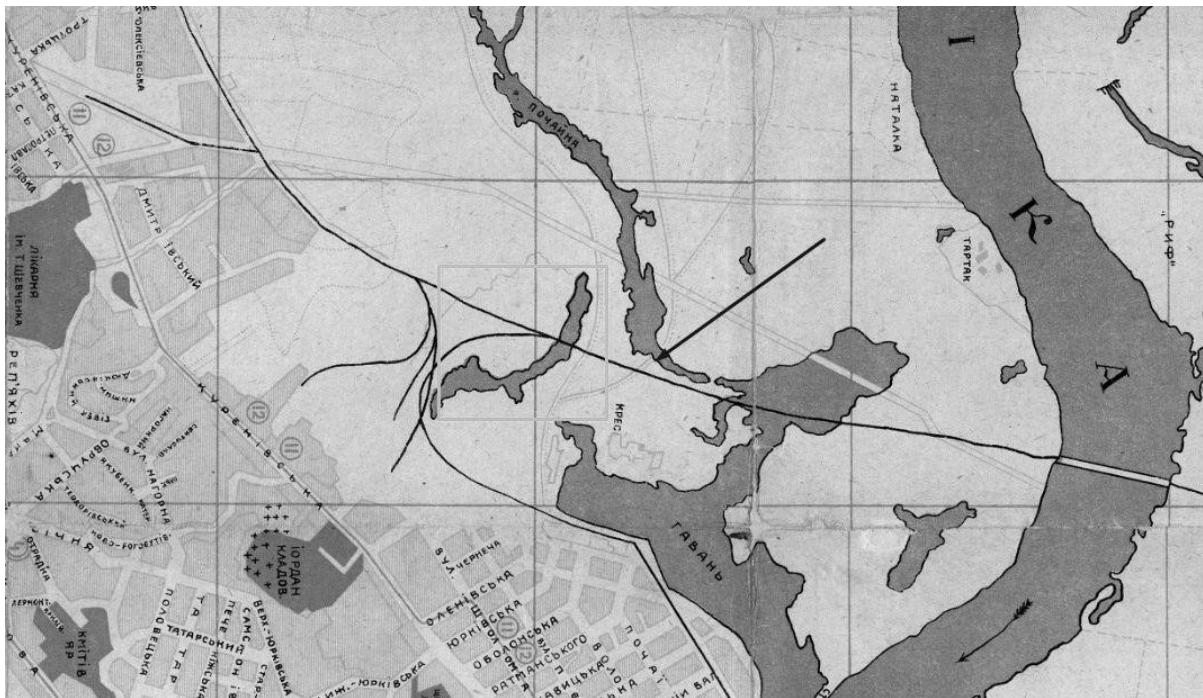

Мал. 5. Фрагмент мапи «Планъ Кіевской Гавани и пристаней в Оболонском заливъ р.Днепра, устроенной на средства г. Кіева в 1897-1899 годах по проекту Инженера Максимовича. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

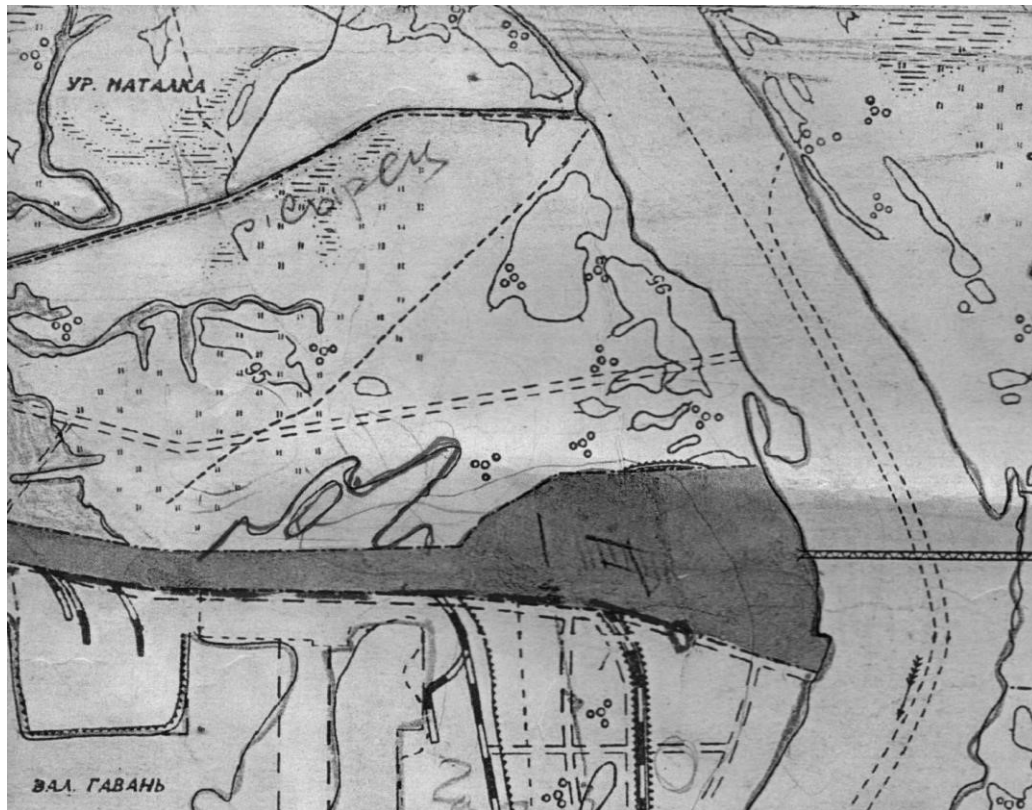
Масштабне втручання в русло Почайни відбулося вже в радянський період. В ході основного етапу будівництва Північного залізничного півкільця (залізничні станції Оболонь і Петрівка) річка Почайна була відрізана від її історичного продовження - Гавані. На картах - планах Києва 1930 та 1931 років видно, що залізничні колії були запроєктовані поверх Почайни (мал.6). Після чого русло річки було відведено на схід - в сторону залишків Оболонського затоки, що не були приєднані до Гавані і також відрізані насипом залізниці. Завдяки цьому було сформовано водний об'єкт озерного типу Волковата, в який і відведено річку.

Близько на два десятиліття Почайна залишилася без гирла, тому розлилася великим озером (за назвою Опечень) перед насипом залізниці. У 50-ті роки ХХ століття містобудівники намагалися зменшити наслідки, зробивши канал до Дніпра в районі сучасного озера Вербне (мал. 7). Але цей експеримент не вдався, тому в подальшому Почайна була пов'язана з Дніпром широким каналом, яке стало гирлом Почайни разом з озером Волковата.

У 70-тих роках під час будівництва Московського мосту та проведення до нього під'їзних шляхів на затоці Волковата було зроблено дамбу, та вона розділена на дві частини: саме затоку Дніпра та озеро, яке на багатьох картах досі найменовано як «затока Волковата». Це викликає подив з точки зору коректності формулювання в тих, хто не знає її історії. Бо озеро вже затокою не є, хоч і пов'язане з нею квадратним підземним колектором шириною 1,4 м.

Мал. 6. Фрагмент мапи «Київ. Схематичний план. 1930 р.» Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

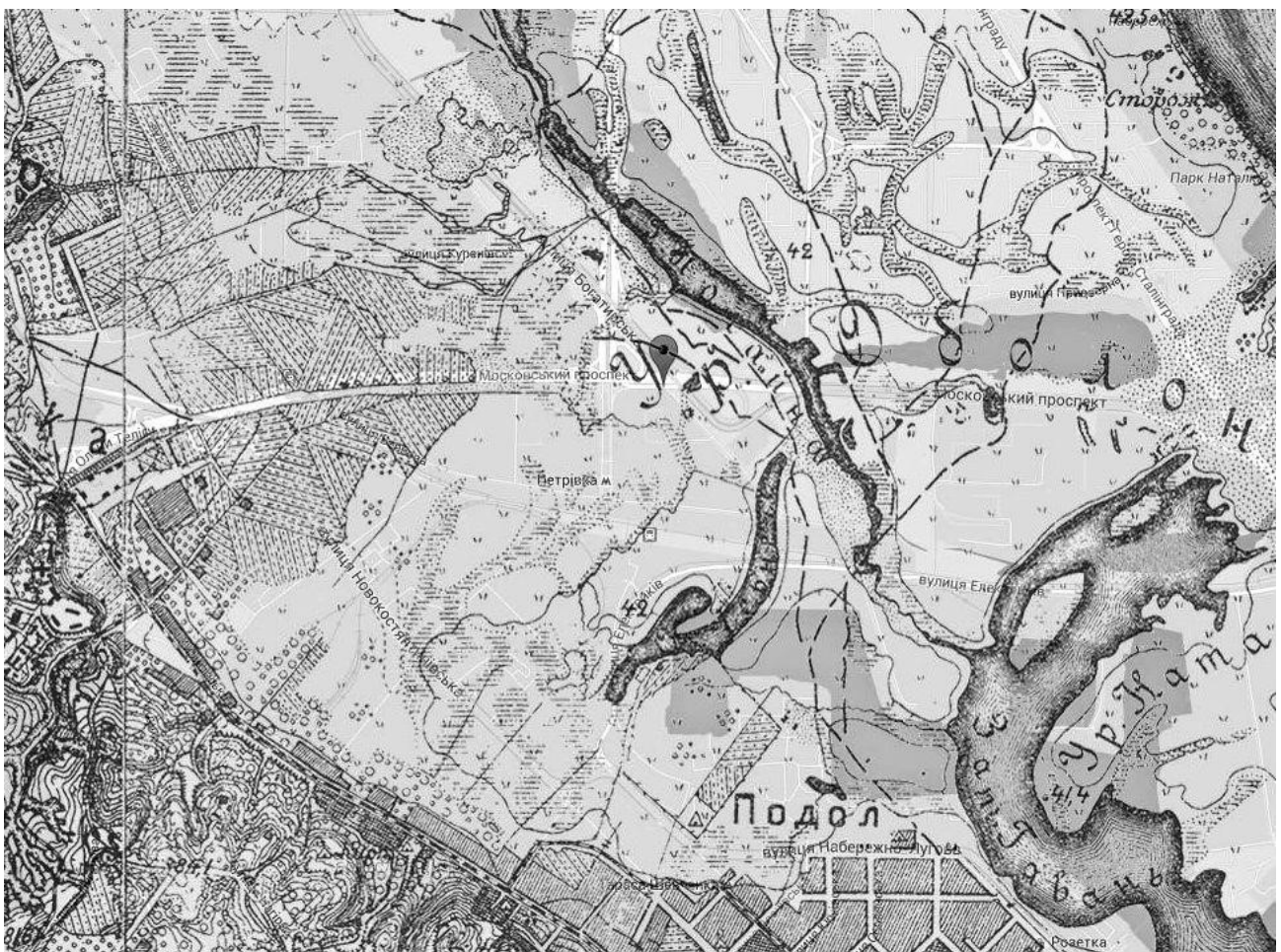
Мал.7. Фрагмент мапи «Опорний план м. Києва за станом на 1953 р.». Частина колекції.

Останнім антропогенним фактором, який істотно змінив русло Почайни стало будівництво району Оболонь, що здійснювалося в 70-80-тих роках минулого століття. У 1967 році, дізнавшись про планувалася забудові Оболоні, Микола Шарлемань, вчений-зоолог, відомий київський краєзнавець, історик, спільно з архітектором П. А. Доліщінським опублікували в газеті «Вечірній Київ» статтю «Збережемо Почайну!». 23 квітня того ж року на ім'я авторів прийшов лист з Управління у справах будівництва і архітектури Київського міськвиконкому за підписом головного архітектора Б. І. Приймака, в якому вказувалося, що публікація була «уважно розглянута», з'ясовано, що Почайна після будівництва гавані і залізничної дамби створила озеро Опечень [10].

Згідно з даними першого проекту Оболоні, перед її будівництвом крім зазначеного озера на півдні району, на півночі збереглася річка: «По всьому району розташовано досить багато великих і малих озер різної конфігурації, деякі з них з'єднані між собою вузькими рукавами. У напрямку з півночі на південь протікає річка Почайна, утворюючи за своїм перебігом систему невеликих ставків і впадає в озеро Опечень, що знаходиться в південній частині району» [11].

Аналогічна інформація міститься в робочих звітах археологів Шовкопляс А.М. та Шовкопляс І.Г., які проводили десятирічні розкопки перед будівництвом району Оболонь [12]. Велике стародавнє поселення, виявлене

ними в районі на початку нинішньої вулиці Богатирській, розташовувалося саме на березі Почайни. По'єднання сучасної топографічної основи з топозйомкою 1897 року або німецькою аерозйомкою 1943 року також демонструє, що до будівництва району Оболонь існувала верхня (північна) частина русла Почайни, що йшла рукавом до Дніпра в районі сучасно станції метро Мінська. Але вона була засипана. Так само була засипана і ділянка річки, що проходила поруч з розкопками на початку вулиці Богатирській. Навпроти, частина русла, що знаходилася на місці сучасних озер Йорданське і Кирилівське, була істотно розширена. З неї методом гідронамиву будівельники брали пісок для збільшення рівня поверхні району (мал.8).

Мал. 8. Зміни русла Почайни (середня частина) XIX-XXI ст.. Поєднання топографічної зйомки 1897 року із сучасною гул-основою.

На два окремих озера ця частина Почайни була розділена у 1982 році заради будівництва метро – продовження на Оболонь Куренівсько-Червоноармійської лінії. Таким чином з Почайни було сформовано систему озер, в яку потрапили Йорданське та Кирилівське (частина старого русла). Але ж є інші озера цієї ж системи: Андріївське, Пташине, Мінське, Лугове. За

картографічним аналізом та сучасними гідротехнічними дослідженнями дна, у ХХ столітті ці озера були створені на місці кар'єрів з видобутку піску, але у ХVІІІ - ХІХ на місці також мало знаходиться русло Почайни.

Зазнали урбанізації також притоки Почайни. На картах Києва ХVІІІ – ХІХ ст. у Почайну впадали такі історичні річки (з півночі на південь): Водиця, Мушинка, Западинка, Коноплянка, Курячий Брід, Сирець, Кирилівський струмок, Йорданський струмок та Глибочиця. Вони несли води з Пріорки, Куренівки, Кирилівських висот та Подолу. Наразі у систему озер і річковий канал, що є сучасною Почайні, впадають ті ж самі річки, але вони укладені в бетонні колектора, крім того до них додалися інші стоки: Коноплянка (з припливом "Крістеровка"), Западинка, Курячий Брід, Сирець та Вінограрській колектор, що впадають в озера, утворюють єдину підземну систему русел, влаштовану особливим чином, що сприяє рівномірності заповнення озерної системи при зливах: кожна з річок з певного місця роздвоюється, а сусідні гілки цих дельт - навпаки, сходяться в загальні колектори. Кирилівський струмок впадає в річковий канал Почайни в районі вулиці Вербовий.

У 2002 году озерна система, что получила Назву Опечень, согласно з наказом Київської державної адміністрації № 200, була передана на баланс Комунального підприємства «Плесо», як «Відкрита дренажна система». При цьому річковий канал до 2016 року залівшівся зовсім без назви, отримав статус «захістні споруди Оболоні». Це пов'язано в першу чергу з функцією нової Почайни, яка полягає в забезпеченні гідротехнічного захисту району від підтоплення багатьох найближчих територій, тому що приймає зливі стоки з Віноградаря, Пріорки, Куренівки та, звичайно, самої Оболоні. Таким чином на декілька десятиліть Хрестителька Київської Русі стала мамою району Оболонь та його захисницею.

Але її роль на цьому не закінчиться, і незабаром річка повернеться, як історично-культурний об'єкт та відновиться як водний.

Література

1. Повесть временных лет// Холмогорская летопись, ПСРЛ. - Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1977. - Т. XXXIII. Холмогорская летопись. Двинский летописец. С. 28.
Львовская летопись. IV // Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссиею. — Спб., 1910-1914. — Т. XX. Ч. I-II. — С. 80.
2. «Малі річки Києва». Видання друге уточнене і доповнене. Вишневський В.І/ – Київ, 2013. «Інтерпресс ЛТД».

3. Викопіювання із Реєстру будинків, вулиць та інших названих об'єктів міста Києва. Департамент містобудування та архітектури КМДА надано за офіційним запитом Громадського руху «Почайна»: лист № 5293/0/12-53/27-16 від 20.04.2016 р.
4. Шарлемань Н. В. Речка Почайна прежде и теперь = План участка реки Днепра у г. Киева. Составлен по съемкам 1907—1910 г.; План г. Киева и предместий. Составлен в 1914 г. по последним сведениям киевскими городскими землемерами. Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского. Институт рукописи: рукопись. — К., 1967. — С. 4.
5. Закревский Н. В. «Описание Киева», 1868.
6. Берлинский М. Ф. Краткое описание Киева. — Спб., 1820. — С. 59, 142-145.
7. Лебединцев П. Г. Историческія заметки о Киеве // Киевская старина : ежемєсячный историко-этнографический и литературный журнал. — К., 1884. — Сентябрь (№ 9). — С. 253.
8. М. Берлинский. «Краткое описание г. Киева», 1820.
9. «На Подоле, в той части городского берега, где в Днепр вливается р. Почайна, образуя Оболонский залив, расположена прекрасная днепровская набережная, парходные пристани и Киевская Гавань Императора Николая II, сооруженная в сравнительно недавнее время», - «Спутник по городу Киеву», 1912 г..
10. Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиографии. Переписка. / составление, предисловие, комментарии Ульяновский В.И.. — К.,: Издательский дом "Простір", 2014. — С. 103. — ISBN 978-966-2068-37-5. Шарлемань Н. В. — Рукопись. Письма. — НБУВ ИР. — Ф.49. — Ед.хр.287. — Л.1-2.
11. "Схема планировки жилого района "Оболонь" в гор. Киеве", выполненная Государственным институтом по проектированию "Киевпроект". Заказ № 76903. Киев, 1969 г. Часть I Том I, Раздел I Архитектурно-планировочная часть, Глава I Современное положение. Стр. 8-9.
12. Шовкопляс Г.М. Найдавніші пам'ятки на Оболоні в Києві // Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-тих років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. Тематичний збірник наукових праць. — К.: Міністерство культури України. Національний музей історії України, 1992. — С. 76-86.

Аннотация

Река Почайна, в которой древним летописям крестилась Киевская Русь, сильно изменилась за века человеческой деятельности, из большой реки

превратившись в водную систему, состоящую из соединенных друг с другом озер и вытекающей из них малой речки. На несколько десятилетий она исчезла с карт Киева, но теперь вернулась. Эта статья посвящена изменениям, которые произошли с Почайной на протяжении веков и привели к современному состоянию.

Ключевые слова: Почайна, река, Киев, русло, канал, озеро, железная дорога, гидронамыв, Оболонь.

Annotation

Pochayna river is the place where according to ancient chronicles was baptized Kyivan Rus. Pochayna has extremely changed from the large river to a water system that consists of interconnected lakes and small flowing river because of human activity during the centuries till nowadays. This article focused on the changes to Pochayna river which have been occurred since for centuries.

Keywords: Pochayna, river, Kyiv, riverbed, canal, lake, railway, aggradation, district Obolon.

УКД 711.4

Зінов'єва О. С.

*кандидат архітектури, доцент каф. дизайну архітектурного середовища
КНУБА*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КИЇВСЬКИХ ОСТРОВІВ У ЛАНДШАФТНО-ПЛАНУВАЛЬНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРКІВ

Анотація: в статті досліджений потенціал території київських островів, зокрема Труханового, для організації на їх території парків.

Ключові слова: ландшафт, рекреаційна територія, парк.

Згідно даних ООН к середині ХХІ століття близько двох третин населення Землі проживатиме в містах. Близько половини населення буде жити у містах з приблизною кількістю жителів - 0,5-3 млн.. Решта будуть селитися в мегаполісах, чисельність населення яких налічує 10 млн. або більше. Нормою стануть міські агломерації, що розширюються за рахунок сільської місцевості та втягують у свою орбіту все більше міст.

Цей процес відбувається вже кілька десятиліть. У 1930-і роки лише 30% населення Землі проживало в містах, сьогодні за даними ООН частка міського населення складає 54%, а до 2050 року число городян збільшиться ще на 2,5 млрд. чоловік, і досягне 66% населення Землі. В нашій країні, за даними